

תד"ה לעולם. מו"מ בדברי התוס' ושאר ראשונים בבעלת התנאי שנפלה ליבום – ע' במצוין בראש המסכת. ובמה שדנו התוס' באשת איש שנתקדשה בקידושי 'חוק' – ע' אבני מלואים קלו סק"ג, קמג סק"ב; קובץ הערות יב, ד-ה; דבר אברהם ח"ג י, ג; קהלות יעקב כו-כו.

(ע"ב) 'איתמר החולץ ליבמתו וחזר וקדשה...' בבאור מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש, משמע בירושלמי (א,א) שנחלקו בשאלה אם היבמה זקוקה לכל האחים או לאחד מהם בלבד [וכן לענין הצרות – האם כולן זקוקות או רק אחת]; לריש לקיש, כאשר חליץ האחד הוברר שלא נזקקה היבמה מתחילה אלא לחולץ לבדו, ולכך שאר האחים עומדים באיסור אשת אח כדין אשת אח שלא במקום מצוה [ובירושלמי אמרו שיבמה שנתקדשה לאדם נכרי ואחר כך חלצו לצרתה, תופסים בה הקדושין למפרע. ע' קרן אורה], ואילו לרבי יוחנן היבמה נזקקת לכל האחים, ומה שניתרת בחליצת האחד – משום שהוא חולץ בשליחות השאר.

ובטעם הדבר שאינה נאסרת לרבי יוחנן על שאר האחים לאחר חליצת האחד, יש אומרים משום שניתקה הכתוב לאחר החליצה מכרת ללאו (עתוס') וכיון שהחליצה מתייחסת לכל האחים, כאילו כל אחד חליץ, גם הניתוק מתייחס לכולם [משא"כ לריש לקיש לא ניתק אלא לחולץ לבדו]. ויש מפרשים (עפ"י רשב"א. וערמב"ם יבום א, יב) טעמו של רבי יוחנן משום שהיבמה כבר בשעת נפילה הותרה לגמרי ולכך אינה חוזרת ונאסרת. וזהו שאמר רבי יוחנן **'מי איכא מידי דמעיקרא אי בעי האי חליץ ואי בעי האי חליץ'** (ברי"ף מ הגירסה 'מייבם')... **והשתא קאי עלה בכרת'**. ומכל מקום צריך לסברת 'שליחות' לומר שהיא זקוקה לכל האחים, כי אילו היינו נוקטים שאינה זקוקה אלא לאחד מהם, לזה שחליץ לבסוף, הרי הוברר שבעצם לא הותרה כלל בשעת הנפילה אלא לזה, אבל הם עומדים באיסורם – לכך אמר רבי יוחנן שזקוקה בעצם לכולם והרי הותרה בשעת נפילה (עפ"י אמרי משה ה, ז ואילך; קובץ הערות ד, ט. וע"ע אור שמח קונטרס זיקה יא; אחיעזר אה"ע ב, ד; ברכת שמואל ו).

עוד בענין הפקעת הזיקה למפרע ע"י החליצה, ע' במובא להלן יח. וגדר 'שליחות' שבכאן, ודאי אינה כדין שליחות של כל התורה, שהרי אפילו שאר האחים / הצרות עומדים וצווחים שאינם חפצים בחליצה זו – הועילה החליצה לכולם, אלא דין התורה הוא ונחשב כשליחות לענין זה שמעשה של אחד מועיל כאילו עשו האחר – ע' בזה בשו"ת אבני נזר אה"ע רכג, יב-יד [ודחה דעת מי שרצה להוציא מכאן שמועילה שליחות בחליצה] ובקהלות יעקב יד, א [ודחו מש"כ בדורש לציון (יג) שביאת כשרה לא תפטור צרתה הפסולה משום שהפסולה אסורה בעצמה הלכך אין יכולה לשלוח שליח].

'איתיביה רבי יוחנן לר"ל החולץ ליבמתו וחזר וקדשה... אימא סיפא עמד אחד מן האחין וקדשה אין לה עליו כלום... סיפא אתאן לרבי עקיבא דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין. וליתני לדברי ר"ע אין לו עליו כלום. אף על פי שמצינו רבות רישא וסיפא דלא כחז תנא, עיקר הקושיא היא שאם הסיפא כרבי עקיבא, מדוע דיבר על מקרה שהלך אחד מן האחים וקדשה ולא דיבר באותו מקרה של הרישא, שהחולץ עצמו שחזר וקדשה אין לה עליו כלום (עפ"י רמב"ן וריטב"א).

דף יא

באורי פשט וליקוטי שיטות

מאן אחין אחין הילודים, כמאן כרבי שמעון. לפרש"י ותוס' מדובר שנולדו לאחר קידושי האח, לג

ומשמע שאם נולדו מקודם לכן, אעפ"י שנולדו לאחר החליצה נאסרו אפילו לרבי שמעון כדין נולד ואחר כך ייבם.

ויש סוברים שכיון שחלץ כבר פקעה הויקה לגמרי ועל כן הנולדים מעתה בני יבום הם לרבי שמעון כמו 'ייבם ואחר כך נולד' (ע' בלשון הרמב"ן הרשב"א והריטב"א. והמאירי דחה דעה זו. וע' אמרי משה ה, יח; קובץ הערות ב, ג).

'אמר רב יהודה אמר רב: צרת סוטה אסורה'. מסוגית הגמרא כאן מבואר שלדעת רב אין לסוטה ולצרתה זיקת יבום כלל ואינן חולצות ומתיבמות, כעריות. וכך פסקו הרמב"ם (יבום ו, יט) הרי"ף, הרמב"ן והרשב"א (כ, א), אור זרוע (תקצו), הרא"ש והרי"א¹ [נכתב שם שהוא הדין משומדת שעזבה את בעלה ונטמעה בין הגויים, ונשא אחרת – כשמת פטורה אשתו מן החליצה ומן היבום. וכ"כ המרדכי. וע' תרומת הדשן ריט; אה"ע קעג, יא]. וכן פסק בשולחן ערוך (אה"ע קעג, יא), שאשה שזנתה תחת בעלה ברצון ויש עדים על כך, אם מת בעלה קודם שגרשה, פטורה מן היבום ומן החליצה, וכן צרתה.

אמנם סוגית הגמרא במסכת סוטה (ה-ו) נראית לכאורה כסותרת לדינו של רב, וכבר האריכו הראשונים לבאר ולהשוות הסוגיות. אכן דעת הראב"ד שסוגיות הגמרא חלוקות בדבר, ופסק לחומרא כסוגיא דהתם להצריכה חליצה.

ויש מפרשים גם את סוגיתנו בענין זה, להשוותה עם הסוגיא בסוטה. ע' ריטב"א ומאירי; נודע ביהודה תנינא אה"ע קנ ד"ה וגם. עוד בישוב סוגיתנו עם הסוגיא בסוטה, ובשיטות הראשונים – ע' בשו"ת אחיעזר ח"א א לד; חדושי הגר"ח על הרמב"ם יבום ו, יט; ברכת שמואל ז; שערי ישר א, טז; בית ישי מה; אגרות משה אה"ע ח"ד קכ; שבט הלוי ח"ג רד. שיטה זו, שעוד ראשונים מסכימים לה (מהר"ם ועוד. ע' תרומת הדשן ריט. וכן הריטב"א יב: כתב שראוי להחמיר למעשה), הביאה הרמ"א (באה"ע שם) בשם 'יש אומרים' ופסק להחמיר כמותה. וכן דעת הגר"א (שם). ונחלקו אחרונים (הב"ח ובית שמואל שם) האם לשיטת הרמ"א יש להצריך חליצה לכל אחת מן הנשים, הסוטה וצרתה [כדין 'חליצה פסולה'] או שמא די בחליצה של אחת מהן. וכתב החזו"ן-איש (קכו, ז. וע' אחיעזר ח"א א) שהעיקר כדעת הב"ח שמספיקה חליצה אחת (וע"ע הר צבי).

וכתב הרדב"ז (מוכא נפתחי תשובה שם), וכן פסק הגאון מסוכטשוב (שו"ת אבני נזר אה"ע רכב) שיש לסמוך אחר רוב הפוסקים הפוטרים סוטה וצרתה מן החליצה, במקום שיש צד נוסף להקל, כגון שהיבם מומר שיש סוברים שאין לו דין יבום כלל (וע' גם בהרחבה בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד קכ. וע"ע קובץ תשובות הגרי"ש א"א קפד).

ויש פוסקים שהורו להקל לסמוך על שיטה זו במקום עיגון, כגון שהיבם ברח או מסרב לחליצה ואין בידינו לכופו, שיכולה להנשא ללא חליצה (ע' פתחי תשובה קעג סק"ט; בית מאיר; שו"ת אחיעזר ח"א ב). אמנם בחזון איש (קל, ג) משמע שמחזיק הדבר ל'ספיקא דדינא' ממש ולא משום חומרא בעלמא. ואפשר שלדעתו אין להקל במקרים הנזכרים. (מאידך ע' באור לציון שנקט להלכה שסוטה פטורה מחליצה היא וצרתה).

(ע"ב) 'אמינא לך אנא סוטה ודאי ואמרת לי את סוטה ספק'. ולענין זה לא נאמר הכלל שבסוטה שעשה בה ספק כודאי. ע' באור הדבר בחדושי הגר"ח הלוי יבום ו, יט. וע"ע שו"ת אחיעזר ח"א א לד; שערי ישר א, טז; קובץ הערות טו; חדושי הגרנ"ט ז.

'מאי נסתרה נבעלה' – כצ"ל, דתירוצא הוא.

'אליבא דרבי יוסי בן כיפר לא תיבעי לך כיון דאמר ריב"כ טומאה במחזיר גרושתו הוא דכתיבא צרתה כמותה'. התוס' מפרשים שלרבי יוסי בן כיפר הרי היא כערוה לענין יבום ופטורה מן החליצה ומן היבום, והוא הדין לצרתה. ואולם כמה ראשונים סוברים שהייבת חליצה שהרי היא בלאו ולא בכרת, ומ'טומאה' לא למדנו להשוותה לעריות אלא לענין זה שצרתה כמותה, ועל כן צרתה חולצת. ואינה דומה לסוטה שפטורה אף מן החליצה לדברי רב, כי שם יש דרשה מיוחדת לאחר – ולא ליבם (ע' סוטה ה:), ומ'טומאה' למדנו שצרתה כמותה להיפטר אף מן החליצה (עפ"י רמב"ן רשב"א ריטב"א מאירי ועוד. וכ"כ מהרש"א בדעת רש"י. וע' קרני ראם).

ודקאמרת כיון דלדידיה חזיא מאי נפקא ליה מינה – משום דרב יוסף דאמר רב יוסף כאן שנה רבי לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם'. ואף כופים אותו לחלוץ לפסולה. ואם עבר על דברי המזהירים – מנדים אותו, ואף מלקים אותו אם התרו בו למלקות (עפ"י רמ"ה, מובא בבית יוסף אה"ע קסא).

'כאן שנה רבי: לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם'. פירוש, גם כשאין בשפיכת המים משום 'בל תשחית' כי אין ידוע כלל אם יהא בהם שימוש לאחרים, אם מאן דהו יצטרך להם, אף על פי כן לא ישפוך, כמו כאן – הלא רוב הסיכויים שחלוצה זו תינשא לאדם אחר ולא לכהן, אעפ"כ אל לו לבטל בידים אפשרות זו ולמנעה (עפ"י סוכת דוד).

'אלא אימא או היא או צרתה'. משמע שמותר לחלוץ לכשרה ואינו חייב לחלוץ לפסולה דוקא. וצריך לומר שחולק על רב יוסף שאמר לא ישפוך מי בורו ואחרים צריכים להם (עפ"י חדושי הרשב"א. וע"ע בתשובותיו ח"ד צו פירוש נוסף).

'היא גופא לא קמבעיא לי דאמרינן קל וחומר; במותר לה אסורה באסור לה לא כל שכן'. ואף על פי שלבעלה אינה אסורה אלא ב'לאו', ואם כן הלא גם אסורה ליבם אינו חמור יותר מ'לאו', ומדוע אין אומרים יבוא עשה דיבום וידחה לא תעשה – לא קשה, כי הקל-וחומר נאמר כלפי איסור יבום עצמו ועל זה גופא נאמר הדין שאסורה להתיבם (עפ"י קובץ הערות טו, א).

דף יב

'צרת ממאנת אסורה... גזירה משום צרת בתו ממאנת'. אף על פי שצרת בתו ממאנת אינה אסורה אלא משום גזרה, שנראית כצרת ערוה בשעת נפילה – סובר שמואל שאין זו גזרה לגזרה אלא הכל גזרה אחת היא, דאי לא הא לא קיימא הא. [ואולם רבין בשם רבי יוחנן שפסק להתיר צרת ממאנת, סובר שגזרה לגזרה היא] (רשב"א, ריטב"א).

'צרת בתו ממאנת'. פרש"י שמיאנה באביה כשהיא יבמה. ואף על פי שאינה ראויה לו כלל ולא נפלה לפניו ליבום ומה מיאון שייך בו? אעפ"כ מפני שעשתה מעשה מיאון בעלמא, מחשיבים אותה כממאנת. ויש מפרשים שהדברים אמורים כשיש לו אחים נוספים ומיאנה באחד מהם (עפ"י ריטב"א. וכדעה השניה הביא בתורי"ד להלן יג. מהירושלמי).